

BOGÁR Judit

„Fragmenta correspond. Bucholtziana”

*Ifj. Buchholtz György (1688–1737) levelezése**

A 18. század elejének legszorgalmasabb levelezői közé tartozott a kortársai által neves tudósnek, költőnek, polihisztornak tartott ifj. Buchholtz György. 1688-ban született Késmárkon evangélikus családban. Iskoláit Késmárkon, Vilmányban, Rozsnyón végezte, 1709 és 1711 között a greifswaldi egyetemen tanult. Hazatérése után Lányi Pál gömöri alispánnál lett titkár és fiának házitánítója Rozsnyón. 1713 nyarán és őszén ismét külföldön járt: tanítványát, Lányi Jánost kísérte el a hallei Paedagogium Regiumba, egyúttal meglátogatott néhány német várost és egyetemet: Drezdát, Lipcsét, Hallét, Jénát, Wittenberget. 1714 tavaszán meghívták a nagypalugyai (Liptó vármegye) artikuláris iskola vezetésére, májusban foglalta el az állást. 1723 áprilisáig tanított itt, amikor is a késmárki evangélikus gimnázium rektora, s egyúttal a késmárki szlovákok lelkésze lett. 1736-ban Besztercebányára hívták tanítani, el is fogadta a tisztséget, ám végül mégis Késmárkon maradt. Rövid betegség után 49 éves korában hunyt el 1737. augusztus 3-án.

Buchholtz „legalább négy nyelven tökéletesen beszélt és írt. Iskolamester, hit-szónok; hangszerekhez, zeneszerzéshez, tánchoz értő ember; rajzol, fest, térképet készít. Turistáskodik, sziklákat mászik meg, barlangokat kutat át. Botanikus, geológus, archeológus. Jártas a földrajzban, fizikában, matematikában, az orvostudományban. Foglalkozik a csillagászzal, meteorológiával. Szenvedélyes ásványgyűjtő és numizmatikus. [...] A sokoldalú szellemi munka mellett ügyes mesterember. Napórákat szerel, toronyórákat javít, fürdőkamrárt épít, színpadot ácsol, színfalakat állít. Színelőadásokat rendez, iskolajátékokat ír.”¹ Minderről 1709. május 9-től 1737. július 25-ig napi rendszerességgel vezetett, közel háromezer oldalnyi latin

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja. A tanulmány az OTKA (K 100446 sz.) pályázat támogatásával készült.

¹ VARGA Imre, *Buchholtz György (1688–1737) és az iskolai színjátszás*, ItK, 1983, 218.

nyelvű naplójából tudunk, amelyet jelenleg Turócszentmártonban, a szlovák nemzeti könyvtár levéltárában őriznek.² E naplón kívül jelentős forrása lehetne a korra vonatkozó ismereteinknek Buchholtz kiterjedt levelezése is, amely az eddiginél jóval több figyelmet érdemelne.

Buchholtz levelezésének dimenzióiról leginkább naplója tájékoztat: ide mindig feljegyezte, hogy kinek írt vagy kitől kapott levelet. Nem volt ezzel egyedül: a korabeli diáriumokban gyakoriak a levelezéssel kapcsolatos bejegyzések.³ 1712 és 1732 között külön is jelölte a leveleket a margón: függőleges vonalakkal az elküldötteket, vízszintesekkel az érkeztetteket. Minden hónapban, illetve évben összeszámolta ezeket, 1723 és 1724 januárjában pedig az összes addigit is. Néhányszor elszámolta magát a havi adatok összeadása során, az 1723-as összesítésben pedig rosszul tüntette fel az 1718-ban írt levelek számát (250-nel számolt 253 helyett). Buchholtz feljegyzései szerint így 1712 és 1732 között 14 137 (vagy 14 134) levelet írt, és 6558-at kapott. Nem jelölt azonban minden, a szövegben szereplő levelet a margón, és tudunk a naplóban nem említettekről is. Több százra tehető továbbá azoknak a leveleknek a száma, amelyeket 1712 előtt, illetve 1733 és 1737 között írt. 1711. július 31-i bejegyzése szerint összeszámolta: az elmúlt másfél évben 150 levelet írt 40 személynek.⁴

Egy, a tiszolci evangélikus levéltárban található, Buchholtz kézírásával készült kimutatás kétféle csoportosításban is felsorolja levelezőpartnereit: betűrendben és lakhely alapján. A jegyzék későbbi kéztől származó címe szerint 1736-ból való.⁵ Rég halott személyek (például az idősebb Buchholtz György, Bohus György, Kheberitsch János Kristóf, Lányi Pál és Lányi Dániel), valamint a napló elején emlegetett greifswaldi ismerősök is szerepelnek benne, úgy tűnik tehát, hogy

² Georgius BUCHHOLTZ, *Diarium*, I–II, Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia (korábban Matica slovenská), C 24/1–2.

³ HOPP Lajos, *A magyar levélműfaj történetéből = Irodalom és felvilágosodás: Tanulmányok*, szerk. SZAUDER József, TARNAI Andor, Budapest, Akadémiai, 1974, 511.

⁴ BUCHHOLTZ, *Diarium*, I, 468.

⁵ „Anno 1736. Clar. Georgii Buchholtz Correspondentes.” Archív Ev. a. v. farského úradu v Tisovci (a továbbiakban: Tiszolc), 62. kötet. (A tiszolci evangélikus levéltár anyagát számozott kötetekbe rendezték, de a köteteken belül az egyes kéziratok nincsenek jelzettel ellátva.)

Buchholtz 1736-ban nem csupán azévi, hanem – a napló vagy az általa őrzött levelek alapján – összes addigi levelezőtársának nevét gyűjtötte össze. A betűrendes listában körülbelül négyszáz, utána pedig még mintegy hetven személy szerepel. Kérdés, hogy mi lehetett a szándéka, miért csoportosította a neveket még települések szerint is. Pusztán precíz, rendszerező, grafomán mivolta a magyarázat, vagy esetleg kiadásukra is gondolt? Noha a 17. század óta csak néha szerkesztettek tudósok epistolariumot, a 18. században – humanista hagyományt követve – többen, például Bél Mátyás és Czirbesz Jónás András törekedtek leveleskönyvek összeállítására és kiadására.⁶ A naplóban nincs nyoma, hogy Buchholtz meg kívánta volna jelentetni levelezését, s mivel hagyatéka nem maradt egyben, annak alapján sem állapítható meg, hogy volt-e ilyesfajta szándéka. Azt sem tudjuk, hogy a hozzá írt leveleket csoportosította-e valamilyen módon, illetve, hogy az általa elküldöttekről készített-e és őrzött-e másolatot.

Buchholtz hatalmas levelezése jelenleg összegyűjtetlen, feldolgozatlan és kiadatlan, csupán néhány levél szövege jelent meg eddig nyomtatásban.⁷ Mai ismereteink szerint legnagyobb számban a tiszolci evangélikus levéltárban találhatók főként hozzá írott episztolák, de néhány általa elküldött is ide került. Eddigi vizsgálódásaim során körülbelül négyszázötven levelet találtam a gyűjteményben, de

⁶ SZELESTEI N. László, *A Magyarországi tudósok levelezése sorozatról = Magyarországi tudósok levelezése a 18. században: Tanulmányok*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, SZENAL, 2006, 5–7; TARNAI Andor, *Tudóslevelezések a XVII–XVIII. században = A magyarországi értelmiség a XVII–XVIII. században*, szerk. ZOMBORI István, Szeged, 1984, 122.

⁷ Egy Buchholtz által írt és egy általa kapott levél szövege olvasható a Bél Mátyás összegyűjtött leveleit tartalmazó kötetben (Bél Mátyás *Levelezése*, s. a. r. SZELESTEI N. László, Budapest, Balassi, 1993 (Magyarországi tudósok levelezése, 3), 50–53, 367); egy Bélől Buchholtznak írt a Szelestei N. László 60. születésnapjára készült emlékkönyvben (BOGÁR Judit, GUTTMAN Barnabás, *Bél Mátyás levele ifj. Buchholtz Györgyhez: Pozsony, 1727. október 28. = Summa: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, PPKE BTK, 2007 (Pázmány Irodalmi Műhely, Tanulmányok, 7), 41–42); egy Buchholtz által Johann Philipp Breynének küldött levél szövege pedig a „Magyarországi tudósok levelezése” sorozat készítésében részt vevők 2004 őszi piliscsabai műhelybeszélgetésének anyagát tartalmazó tanulmánykötetben (BOGÁR Judit, „*Draconum ossa*”: Ifj. Buchholtz György és a deményfalvi barlang = *Magyarországi tudósok levelezése a 18. században: Tanulmányok*, szerk. SZELESTEI N. László, Budapest, SZENAL, 2006, 21–23). Matthaeides Sámuel két Buchholtzhoz írott levelének fényképe megtalálható a szlovák *Gymnasiologia*-kiadásban (JÁN REZIK, Samuel MATTHAEIDES, *Gymnaziológia: Dejiny Gymnázii na Slovensku*, opatr. Vladislav RUŽICKA, Bratislava, 1971, 12–18).

ennél eredetileg többet őriztek itt. A levéltár gépiratos inventáriumában a 85. számú kötet például az egész levelezés sorsát jól illusztráló, ezért a tanulmányom címéül is választott „Fragmenta correspond. Buchholtziana”-ként⁸ szerepel, ezt azonban nem találtam a gyűjteményben (és más kötetek, illetve levelek is hiányoztak). Mivel főként Buchholtzhoz írott levelek találhatók a gyűjteményben, feltételezhető, hogy a hagyatékából kerülhettek ide, itt azonban területi alapon csoportosították az iratokat, így a levelek is különböző kötetekbe kerültek, nagyrészt megírásuk helye alapján. A köteteken belül viszont többnyire időrendben következnek egymás után, nem pedig szerzők szerint csoportosítva.

Nagyobb számban őriznek Buchholtznak küldött leveleket a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában (harminckilenc darabot),⁹ valamint általa írottakat a Hallei Magyar Könyvtár állományában (negyvenhárom darabot)¹⁰ és Turócszentmártonban, a szlovák nemzeti könyvtár Lautsek-gyűjteményében (huszonkét darabot).¹¹ Ezeken kívül egy-egy levél található még a pozsonyi állami központi levéltárban,¹² a gothai Forschungsbibliothekban,¹³ valamint a budapesti Evangélikus Országos Levéltárban¹⁴ és a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday-gyűjteményének könyvtárában.¹⁵ Összesen tehát mintegy ötszázhatvan darabja ismert ma levelezésének (nem számítva az ajánlásokat és mások nevében írt leveleket), ebből hetvenötöt írt ő.

A legtöbb fennmaradt levél latin nyelvű, de magyar, német és szlovák is akad köztük, sőt többnyelvűek is előfordulnak. Ilyen például a Viczay Péter által 1713. február 27-én küldött latin levél, amelyhez magyar utóirat kapcsolódik (benne

⁸ Fragmenta correspondentia Buchholtziana – a Buchholtz-levelezés töredékei.

⁹ Jelzet: Ms 1059/1–39; ugyanez mikrofilmen: A. 6062/II.

¹⁰ Miklós PÁLFY, *Katalog der Handschriftensammlung der Hallenser Ungarischen Bibliothek*, Halle/Saale, 1965 (Arbeiten aus der Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt in Halle a. d. Saale, 4), 128, 132–135, 138, 141, 147, 149, 151–152, 155.

¹¹ Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia, 108 A 3; C 1069 Epistol. Tom. V., VI., VIII.

¹² Štátny ústredný archív v Bratislave, Rod Zay, rkp. č. 50.

¹³ Chart. B. 785. nr. 81.

¹⁴ AGE V. 59, 144 (másolat).

¹⁵ Epistolarium, I/IV.4., ff. 16v–17 (másolat).

felesége üdvözlétét tolmácsolja),¹⁶ vagy Szend Jónás 1728. november 25-i magyar nyelvű írása szlovák utóirattal.¹⁷ Lányi Pál 1712. május 24-én Pozsonyból küldött levelében¹⁸ a német, magyar és latin nyelvet váltogatja, többször egy mondaton belül is; de latin–magyar, latin–szlovák levelek is akadnak. A Buchholtz által írottak egy kivételével, amely a késmárki iskola inspektoraihoz és patrónusaihoz szól a fizetés ügyében németül,¹⁹ mind latin nyelvűek.

Buchholtz levelezőtársai között rokonokat, barátokat, ismerőseket, patrónusokat, hajdani tanárokat és iskolatársakat, volt diákokat, kollégákat, lelkészeket, tanítókat, más értelmiségieket, külföldi tudósokat egyaránt találunk. Ha utazásai során megismerkedett valakivel, vagy őt kereste fel otthonában egy-egy számára érdekes, nevezetesebb személy, a későbbiekben írásban tartották a kapcsolatot. Nemegyszer tájékoztatta diákjai szüleit, amikor gyermekük rossz fát tett a tűzre, az iskolából távozott diákok pedig, főként, akik tanítani kezdtek vagy peregrináltak, rendszeresen beszámoltak további sorsukról. Levelezett más vallásúakkal és nőkkel is. Érdekes, hogy a vele egy településen élőkkel is gyakran ilyen módon kommunikált. Nevesebb levelezőpartnerei például Bél Mátyás, Matthaides Samuel, Lányi Pál, Szirmay Tamás, Krmann Dániel, Regis Márton, Moller Károly Ottó, Fischer Dániel, Bohus György, Sartorius János, Brewer János, Johann Kanold, Csécsi János. Greifswaldi, wittenbergi professzorokkal, német, osztrák, angol, erdélyi – kolozsvári, szebeni – és debreceni értelmiségiekkel is kapcsolatot tartott.

A levelekben a mindennapi élet történései közt a felek beszámolnak egymásnak saját és rokonaik, közös ismerőseik egészségi állapotáról, a velük történekről, születésekről, esküvőkről, halálesetekről; meghívókat (olykor nyomtatottat) küldenek családi eseményekre. Megdöbbenően szenvtelen Buchholtz 1736. július 13-án Regis Mártonnak írt levele, amelyben mellékesen megemlíti, hogy eltemette

¹⁶ Tiszolc, 66. kötet.

¹⁷ MTAK Kézirattár, Ms 1059/17; mikrofilm: A. 6062/II.

¹⁸ Tiszolc, 37. kötet.

¹⁹ Tiszolc, 78. kötet.

kétéves kisfiát, Bernátot, egyébként más újság nincs, csak sokat esik az eső.²⁰ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem foglalkoztatja tovább a tragédia: rengeteg levelet ír, amelyekben értesíti rokonait, barátait, ismerőseit a gyermek haláláról, napokig készíti, díszíti a koporsót, részletesen beszámol a temetésről is – ez utóbbiakról már naplójából tudunk.²¹

Gyakoriak az időjárással, természeti eseményekkel kapcsolatos megjegyzések. Sűrűn előfordul az iskola: egyes tanárok és diákok viselkedése, a tananyag, színies előadások és egyéb közösségi programok. Szülők ajánlják fiaikat az iskolába, falusi gyülekezetek kérnek tanítót Buchholtz diákjai közül, vagy kikérik a véleményét a kiszemelt rektorjelöltre. Állandó téma az evangélikus felekezet és tagjainak élete, sorsa; Krmann Dániellel kapcsolatban például – fogsága idején – azt is mindig megemlítik, ha nincs róla újabb hírük. Történelmi, politikai események is előfordulnak a levelekben, továbbá Magyarország vezető tisztségviselői mellett külföldi uralkodókról szóló hírek. Gyakran esik szó könyvekről, beszámolnak egymásnak olvasmányaikról, kérnek, küldenek vagy megköszönnek a nyomtatványok mellett kéziratos szövegeket is. Leggyakrabban a *Bibliáról*, énekes- és imakönyvekről van szó. Elküldik egymásnak verseiket, nemegyszer elkérik a másik valamilyen alkalommal (esküvőn, temetésen stb.) elhangzott szerzeményének szövegét. A dátum időnként kronosztichonként elrejtve szerepel. Az irodalmi vonatkozású küldemények mellett enni- és innivaló, kőzetek, ásványok, csontok, régiségek, érmek is előfordulnak, valamint pénz, a megvásárolt és elküldött dolgok ára. Johann Philipp Breynének (1680–1764), a neves danckai orvosnak és botanikusnak 1720. május 6-án írt leveléhez Buchholtz a deménfalvi barlangokról készített részletes leírást és különféle megkövesedett dolgokat, cseppköveket, kőtejet (azaz még meg nem keményedett cseppkövet) és sárkánycsontokat mellékelte.²² Pruny Mátyás

²⁰ Slovenská národná knižnica, Martin, C 1069, VI, 32–35.

²¹ BUCHHOLTZ, *Diarium*, II, 1267–1268.

²² Lelőhelye: Forschungsbibliothek, Gotha, Chart. B. 785. nr. 81. – A levél szövegének kiadása: BOGÁR, *i. m.*, (7. j.)

1724. október 5-én Trencsénből a késmárki templom tervrajzát kéri, mivel engedélyt kaptak saját templomuk újjáépítésére.²³

Szó esik tudományos tevékenységről is: a Rezik-féle *Gymnasiologia* kiegészítéséről, a Bél Mátyás számára készítendő vármegyeleírásokról, illetve azok megjelent részeiről, a Fischer Dániel által szervezett társaságról, külföldi folyóiratokban megjelenő írásokról. A magyarországi tudományos élet megszervezetlensége miatt, tudós társaságok és folyóiratok hiányában az értelmiség tagjai levelezés útján érintkeztek egymással és a külfölddel, így terjesztettek és szereztek be könyveket, információkat, váltak tagjává a *respublica litterariának*.²⁴ Buchholtz levelezésének csak egy részét jelentik a „tudóslevelek”, más ismert „tudóslevelezések”, például Bél Mátyásé vagy Kollár Ádám Ferencé viszont szinte kizárólag ilyen típusú epistolákat tartalmaznak. Valószínűleg az ő levelezésük is olyan sokszínű lehetett, mint Buchholtzé, ám csak a „tudós” részét őrizték meg, rendezték össze, így ez maradt az utókorra.

A Bél Mátyás és Buchholtz közti levelezés ránk maradt néhány darabja mindezenetire a tudóslevelek körébe tartozik. A napló kettejük rendszeres írásbeli beszélgetéséről tanúskodik, Szelestei N. László összesítése szerint Bél negyvenkét, Buchholtz hatvanhét levelére tesz utalást a szöveg.²⁵ Tudunk azonban a naplóban nem említett levelekről is, ilyen például a *Bél Mátyás levelezése* című kötetben szereplő két levél közül az 1719. február 14-én Buchholtz által írott, amelyben a szerző a készülő vármegyeleírás munkálatairól, segítőiről és az ellenzőkről tájékoztatja Bélt. Beszámol a deménfalvi barlangokban talált leletekről, a szilicei jégbarlangban tett látogatásáról és más kirándulásairól, valamint Lissovini Sámuel és Textoris János megbüntetéséről. A másik levélben Bél 1736. március 11-én a *Notitia* második, valamint nyomdában lévő harmadik kötetének terjesztéséről és

²³ Tiszolc, 52. kötet.

²⁴ A tudóslevelezésekről például: TARNAI, *Tudóslevelezése, i. m.* (6. j.); SZELESTEI N. László, *Irodalom- és tudományos szervezési törekvések a 18. századi Magyarországon 1690–1790*, Budapest, OSZK, 1989; UÓ., *Magyarországi tudósok levelezése, i. m.*, (6. j.)

²⁵ BÉL Mátyás *levelezése, i. m.*, (7. j.), 7.

az *Adparatus* hamarosan megjelenő harmadik részéről ír.²⁶ Ez utóbbit Buchholtz a napló tanúsága szerint március 18-án kapja meg.²⁷ Három Bél által Pozsonyból küldött levelet őriz a tiszolci evangélikus levéltár,²⁸ amelyek közül – tudomásom szerint – eddig csak egynek a szövege jelent meg nyomtatásban.²⁹ Az 1727. október 28-i nem szerepel Buchholtz feljegyzéseiben (a másik kettő igen), ebben Bél az idősebb Buchholtz Kárpátok-leírásáról, Fischer Dánielről ír, illetve kiadatlan kéziratok, oklevelek megszerzéséhez kéri az ifjabb Buchholtz segítségét. 1734. augusztus 23-án a *Notitia* első kötetének készítéséről, nyomdai munkálatairól, 1735. június 5-én („Non. Juni.”) a megjelenéséről, a császár előtti bemutatásáról,³⁰ illetve a következő kötet nyomtatásáról számol be. Bél Mátyás neve és tevékenysége egyébként Buchholtz másokkal folytatott levelezésében is többször felbukkan: Kubányi György,³¹ Bohuradt Márton,³² Bahil György,³³ Michaelides Sámuel³⁴ többször is említik őt.

Hivatalos leveleket is kap Buchholtz, amelyekben például állást kínálnak neki (Nagypalugyán, Késmárkon, Besztercebányán); ezeket általában barátai puhatolózó episztolái előzik meg. Ő maga is többször fordul felettes szervekhez: az evangélikus vagy városi előjárókhoz. Bizonyos tekintetben a hivatalos levelek közé sorolhatók a különféle igazolások, testimoniumok, menlevelek, passusok.

Olykor mások nevében ír levelet Buchholtz. Főként írástudatlan vagy kevésbé csiszolt stílusú személyek hivatalos ügyeiben segít,³⁵ de patrónusai (Lányi Pál,

²⁶ *Uo.*, 50–53, 367.

²⁷ BUCHHOLTZ, *Diarium*, II, 1254.

²⁸ A levelek jelzet nélküliek.

²⁹ BOGÁR, GUTTMAN, *Bél Mátyás levele, i. m.* (7. j.). – A másik két levél szövege e dolgozat végén olvasható.

³⁰ Bél 1735. május 8-án Laxenburgban a császár előtt mondott beszédének szövege: BÉL Mátyás *levelezése, i. m.*, (7. j.), 557–558.

³¹ Tiszolc, 32. és 37. kötet.

³² Tiszolc, 34. kötet.

³³ Tiszolc, 78. kötet.

³⁴ Tiszolc, 78. kötet.

³⁵ Fennmaradt például egy Faix Mihály leibici földműves nevében Theodor Lubomirsky herceghez írt kérelem pizkozata Buchholtz kézírásában (Tiszolc, 4. kötet).

Kheberitsch János Kristóf) vagy a gyülekezet korrespondanciájának intézésében is közreműködik.

A leveleket nemcsak postával (amelynek köszönhetően olykor két év késéssel érkeznek meg, mint például Lányi Jánosé 1716-ban³⁶), hanem gyakrabban ismerősökkel, barátokkal, kereskedőkkel küldik. A hazatérők, illetve a külföldre indulók hozzák-viszik a peregrinusok leveleit. A címzettet nemegyszer másoknak szánt levelek továbbítására is kéri. Amikor Buchholtz Jakab Debrecenbe utazik, fivére, kihasználva az alkalmat, számos arrafelé lakó ismerősének ír.

A levelet általában nem külön borítékban küldik, hanem az összehajtogatott papír külső oldalán tüntetik fel a címzett nevét, titulását, lakóhelyét, a korabeli divatnak megfelelően gyakran franciául.³⁷

Ügyelnek a levél formájára, stílusára, bár nem valószínű, hogy – miként a humanisták tették³⁸ – eleve az esetleges későbbi publikálás tudatában vagy szándékával írták volna őket. Gyakoriak a különböző formulák, a szöveg elején és végén a fohászok. A címzettet tisztelettel, udvariasan szólítják meg; sűrűn előfordul a „Claritas Vestra” kifejezés. A TV, TVVS, TIBI stb. egyes szám második személyű személyes névmást többnyire nagybetűkkel írják. A szerző neve a levél elején, a megszólításhoz kapcsolódóan (pl. „Viro Clarissimo atque Doctissimo Domino Georgio Buchholtzio S. P. D. [salutem plurimam dicit] Thomas Pataky”³⁹), vagy a végén, egy búcsúformula után, aláírásként (pl. „maneo Claritatis Vestrae Humillimus Cliens Georgius Kubanyi”⁴⁰) szerepel. A dátum hasonlóképpen a levél elején és a végén is elhelyezkedhet.

³⁶ BUCHHOLTZ, *Diarium*, I, 966.

³⁷ Vö. HOPP, *i. m.*, 557.

³⁸ MOHOLI-ERNUSZT Hanna, *A humanista levél*, EphK, 1947, 23.

³⁹ Pataky Tamás ifj. Buchholtz Györgynek, Prószerék, 1730. május 16. (17. Cal. Maii) (Tiszolc, 66. kötet).

⁴⁰ Kubányi György ifj. Buchholtz Györgynek, Osgyán, 1723. február 4. (Tiszolc, 175. kötet).

A *respublica litteraria* keretein belül szokásos dicsőítő, hízelkedő formákból⁴¹ ezekben a levelekben – a megszólításokon kívül – csak keveset találunk, s a műzsák emlegetése, antik nevek használata sem gyakori. Akadnak azért kivételek: Michalowicz Pál prandorfi lelkész 1723. szeptember 17-én kelt levelének, amelyben fiát ajánlja Buchholtz iskolájába, minden mondatában dicsérő jelzők kíséretében szólítja meg a címzettet, s a késmárki műzsákról beszél: „Musas Kesmarkienses ille obsequiosissimo saluavit animo, his praecipue de causis: ut Dei notitiam, Timorem *et* Viam salutis imbibat, Grammaticorum laboriosus canones excutiat, Rhetoricorum flosculis abundet, Theologorum abdita perspiciat, perspicendo omnes Phanaticos cognoscat et vitet, amplissimaeque linguae Germanicae idioma sibi notum reddat.”⁴² S[artorius] János 1724. december 8-án „Arabia Petreá”-ból keltezi és „Aganipodes”-nek címzi levelét.⁴³

Buchholtz tollából nagyon kevés levelet ismerünk, de ezek a fentiekhez hasonló jellegzetességeket mutatnak. Szerzőnk nem ragaszkodott egyetlen formai megoldáshoz, többfajta levélkezdő és -záró formulát alkalmaz. A megszólításban halmozza a megtisztelő jelzőket, de a címzett neve nem mindig szerepel. A levél elején gyakori valamilyen fohász, ez olykor csak egy „JESUM!”, máskor valamivel hosszabb. A levél szövegét nem tagolja, még a három oldal hosszúságúakat sem. Előfordul, hogy őrszót használ a lap alján. A befejezésben többnyire a címzett jóindulatába ajánlja magát, s marad elkötelezett – Mikes Kelemen és a régiek kifejezésével: köteles – szolgálja („servus obligatissimus”, „servus obstrictissimus”, „servus devinctissimus” stb.). A címzést többnyire franciául írja.

Halála után ifjabb Buchholtz György hagyatéka nem maradt egyben, Wespriemi István szerint fia, Buchholtz Pál, érem-, ásvány- és ritkasággyűjteményét részben

⁴¹ Vö. például MOHOLI-ERNUSZT, *i. m.*, 25; Saskia STEGEMAN, *How to set up a scholarly correspondence: Theodorus Janssonius van Almeloveen (1657–1712) aspires to membership of the Republic of Letters*, *LIAS*, 1993/2, 237–241.

⁴² Tiszolc, 34. kötet.

⁴³ MTAK Kézirattár, Ms 1059/13; mikrofilm: A. 6062/II.

külföldieknek, részben Kubinyi Gáspárnak adta el.⁴⁴ Johann Lipták 1937-ben azt írta, hogy Buchholtz iratai a Kubinyi családi archívumban találhatók.⁴⁵ A 2007-ben elhunyt neves történész, Kubinyi András elmondása szerint a családi iratokat az 1930-as években Kubinyi Miklós őrizte Árvaváralján. Kubinyi Miklós iratai – 1262–1932 között keletkezettek – a biccsei levéltárba (Štátny Archív v Bytči) kerültek,⁴⁶ az anyag feldolgozatlansága miatt azonban jelenleg nem kutathatók. Buchholtz által írott levelek előkerülése inkább levelezőpartnerei hagyatékából várható; feltételezhető például, hogy Haynóczi Dániel Ruszton őrzött iratai között találhatók Buchholtz-levelek, ám ezekhez sem egyszerű hozzáférni. Mindenestre a több tízezernyi levélből meglévő mintegy ötszázhatvan is igen jelentős mennyiségnek számít, kiváló forrásanyagot jelent a korszak művelődés-, oktatás- és tudománytörténetének, gondolkodás- és életmódjának, egyes személyeinek a vizsgálatához, s bőséges feldolgoznivalót a leendő sajtó alá rendező számára.

⁴⁴ WESZPRÉMI István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Második száz. Első rész*, ford. KÓVÁRI Aladár, Budapest, Medicina, 1962, 92–93.

⁴⁵ Johann LIPTÁK, *Georg Buchholtz d. J. Zur 200. Wiederkehr seines Todestages am 3. August 1937.*, Die Karpathen. Turistik, Alpinismus, Wintersport, 1937/4, 67.

⁴⁶ NOVÁK Veronika, *A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938–1945 között*, I, Budapest, BFL, 2004 (A Kárpát-medence levéltári forrásai, 1; Fond- és állagjegyzékek, 1), 89.

Melléklet: *Bél Mátyás két kiadatlan levele ifj. Buchholtz Györgyhöz*⁴⁷

Bél Mátyás ifj. Buchholtz Györgynek, Pozsony, 1734. augusztus 23.

Clarissimo VIRO Georgio Buchholtz

S. P. D.

Belius.

Vindobonae eram, cum Tuas, hominibus meis reddidit Szakmarius, peculiari, I. Conuentus Euang. epistola comitatas. Adfirmo TIBI, iam tum Viennae, mutua me cum nostri Kuntzio consilia agitasse, quemadmodum reb^{us} Vestris medendum sit. Atque ita etiam te successit, <....> sicuti tractandam statueramus. Nunc grates sint Deo, qui tantillum nobis indulsit respirii. Interim caelum voluetur. Ad opus meum, quod adtinet, non est, cur doleas Viennae id imprimi. Nihil cedet operis Hollandicis, adcuratone autem eas etiam superabit: quando ipsus ego correctorem ago. Iam tertium plagularum alphabetum inire coepit. Opus tamen erit mensibus aliquot, dum Tom^{us} hic conficiatur. Vale, et me ama. Pisonii 1734. d. 23. Aug.

[P. S.] Incluto Conuentui VESTRO testare, quaeso, obseruantiam meam, atque deditissimum, qua se dabit occasio, seruiendi studium.

Bél Mátyás ifj. Buchholtz Györgynek, Pozsony, 1735. június 5.

Clarissimo VIRO Georgio Buchholtz

S. P. D.

Belius.

Est omnino, cur Deo O. M. gratias habeam, quod, post tot superatas difficultates, emergerit in lucem opp. mearum Tomus. I. Tradidi eum, oratione latina, id quod erat necessarium praefatus, Caesari, ad VIII. Maii d. in secessu Laxenburgico. Et accepit sane clementer vastum scriptionis genus, non tantum sed et optime sperare iussum dimisit benigne iamque et lectitat solerter librum, et probat vehementer, quod me viri summi per litteras docuerunt. Imprimatur iam Tomus alter, breuique alphabetum unum explebimus. Exempla interim Vestra, exspectant Syngraphas, quas accepistis, cum ea lege, ut in volumen sequens pacti floreni octo mittantur neque enim bibliopola pergere alias potest in operarum procuratone. Sunt autem exempla omnia ap. Joh. Mich. Wieland mercatorem huiatem; facta in singula trina grossor. impensa. Est tibi peculiare exemplum destinatum. Vale, et me amare perge. Pisonii 1735. Non. Iuni.

⁴⁷ A levelekre a tiszolci evangélikus levéltárban bukkantam 2005 nyarán, jelzetük nem volt. Két évvel később nem találtam őket a gyűjteményben, és felvilágosítást sem tudtak adni, hogy hová lettek.